ISSN - 2347-7075
Impact Factor - 8.141

INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCE AND APPLIED RESEARCH

Double-Blind Peer Reviewed / Bi-Monthly / Referred / Open Access Research Journal

Vol. 13 No. 3
January – February - 2026

Young Researcher Association, Kolhapur (Maharashtra)

Scanned with OKEN Scanner

Editorial Board

Chief Editor

Dr. Pravin R. Talekar

Executive Editor

Principal Dr. Arun Chandu Shinde

Dr. Shreya Vinay Patil

(Chandrabai- Shantappa Shendure College, Hupari.)

Editors

Dr. S. D. Shinde
Shivaji University, Kolhapur.
(Maharashtra)

Dr. M. B. Potdar
Shivaji University,
Kolhapur.(Maharashtra)

Dr. P. K. Pandey
Dibrugarh University, Dibrugarh.
(Assam)

Dr. L. R. Rathod
Mahatma Phule Arts, Commerce &
Science College, Panvel-410206
(Maharashtra)

Mr. V. P. Dhulap
Solapur University, Solapur.
(Maharashtra)

Dr. A. G. Koppad
Agricultural College, Bijapur. (Karnataka)

Dr. S. B. Abhang
Shri Chhatrapati Shivaji
Mahavidyalaya Shrigonda, Dist -
Ahmednagar (Maharashtra)

Dr. S. P. Mali
Vidya Prabodhini College of Commerce,
Education, Computer and Management,
Vidya Nagar, Alto Porvorim, Goa.

Dr. G. B. Kalyanshetti
S. G. M. College, Karad
(Maharashtra)

Dr. M. H. Lohgaonkar
Shri Chhatrapati Shivaji Mahavidyalaya
Shrigonda, Dist - Ahmednagar
(Maharashtra)

Dr. R. D. Bodare
Prof. Dr. N.D. Patil Mahavidyalaya
Malakapur,
Dist. Kolhapur (Maharashtra)

Dr. D. T. Bornare
Maharashtra Institute of Technology,
Aurangabad (Maharashtra)

The Editors shall not be responsible for the originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Research paper's Authors

Scanned with OKEN Scanner

INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCE AND APPLIED RESEARCH
ISSN – 2347 -7075 (DOUBLE-BLIND Peer Reviewed) (Bi-Monthly Research Journal)
Vol. 13 No. 3
January - February 2026

TABLE OF CONTENT

Sr. No.	Name of Author	Title of Paper	Page No.
1	Dr. R. S. Salunkhe	Study Of the Impact of Artificial Intelligence on The Manufacturing Sector Special Reference to Selected Units in Sangli District	1 to 4
2	Dr. Mukund N. Haladkar	Artificial Intelligence in Trade, Commerce and Industry in India	5 to 9
3	Prof. Dr. Ashok Ramchandra Shinde	AI-Driven Accounting Practices: Enhancing Accuracy, Speed, And Transparency in Financial Reporting	10 to 16
4	Dr. S. S. Pawar	A Study of AI in Accounting and Finance	17 to 24
5	Dr. Sachin Rajendra Suryawanshi	Impact Of Artificial Intelligence on Marketing and Manufacturing Sectors	25 to 29
6	Dr. Mansingh S. Dabade Dr. Ram Naik Dr. Anil Suryawanshi	Replacing Jobs or Creating Opportunities: The Impact of Artificial Intelligence on Employment in Corporate Sector	30 to 36
7	Dr. Shreya Vinay Patil	Audit Ready AI: Enhancing Compliance with Intelligent Tool	37 to 43
8	Mr. Kashid Kapil Arvind Mr. Redekar Akshaykumar Tanaji Mr. Salate Sachin Gangaram	Artificial Intelligence in Trade and Commerce: Advantages and Disadvantages	44 to 49
9	Mr. Aditya Shridhar Bille	Artificial Intelligence and Accounting Practices: An Analytical Study of Financial Reporting, Auditing and Professional Transformation	50 to 53
10	Dr. Rani Gorakhnath Kirdat	The Transformative Impact of Artificial Intelligence on Marketing: Opportunities and Challenges	54 to 57
11	Prafullkumar Prakash Patil Dr. Arun Chandu Shinde	AI Attitude and Educational Attitude Among Senior College Students	58 to 63
12	Dr. Santosh Barale Dr. M. L. Sontakke	AI -Driven Trade and Commerce: Pathways to Inclusive Growth	64 to 68
13	Mr. Shivanand Arvind Bhandare	Opportunities And Challenges Before the Use of Artificial Intelligence (AI) In Marketing	69 to 71
14	Prof. Shirke M. S.	Artificial Intelligence in Libraries	72 to 77
15	S. G. Mulik	Integrating Artificial Intelligence into Commerce and Management Education: A New Era of Learning	78 to 83
16	Mrs. Prof. Pratibha Dattatraya Pudale	From Traditional Trade to Smart Trade: The Role of Artificial Intelligence	84 to 87
17	Dr. Jamadar Shahida Abdulrahim	An Examination of Artificial Intelligence in Marketing: Its Role and Impact on Marketers and Consumers	88 to 94
18	Dr. Ram Ningappa Naik	External Sector, Statistical Discrepancies and Gross Domestic Product Growth in India: A Constant and Current Price Analysis (2011–12 To 2025–26)	95 to 98
19	Dr. Sanjay Vilas Yadav	A Study on The Role of Green Innovation in Product Development	99 to 105
20	Dr. Sachin Vilas Yadav	The Impact of Artificial Intelligence on The Buying Behaviour of Two-Wheeler Customers	106 to 110

Scanned with OKEN Scanner

Sr. No.	Name of Author	Title of Paper	Page No.
44	Vaishnavi Uttam Honrao	Impact Of Artificial Intelligence on Advertising Strategies in The Digital Era	246 to 249
45	डॉ. नेहा अनिल देसाई	कृत्रिम बुद्धिमत्ता और हिंदी भाषा	250 to 253
46	प्रा. हुपरीकर सुशील अशोक	हिंदी साहित्य के संदर्भ: कृत्रिम बुद्धिमता का बहुआयामी दृष्टीकोन	254 to 258
47	प्रा. डॉ. मुल्ला इब्राहिम हमजा	कृत्रिम बुद्धिमतेचा शारीरिक शिक्षणव क्रीडा विकास क्षेत्रात वापरताना येणारी आव्हाने	259 to 263
48	Dr. Vijay K. Gheji Prof. Priti B. Desai	Socio-Psychological Study of Artificial Intelligence, Benefits, Concerns and Its Future Implication	264 to 267
49	Dr. Sarika Suresh Kedar	A Study on Adoption of CRM Techniques by Women Entrepreneurs in The Beauty Parlour Business in Pandharpur Tehsil	268 to 276
50	Mane Sandip S. Mr. Mulani K. I.	Assessment of Noise Pollution Levels During the Navratri Festival Using Artificial Intelligence: A Geographical Study of Hupari City	277 to 283
51	Dr. S. S. Lavekar	Impact of AI on Production and Distribution	284 to 287
52	डॉ. मांजर्डेकर सुशिलेंद्र दिनकर	१९९० नंतरच्या मराठी चित्रपटातील कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे योगदान	288 to 291
53	प्रा. ए. टी. गावडे	कृत्रिम बुद्धीमत्तेचा सामाजिक संस्थांवर पडलेला प्रभाव: एक समाजशास्त्रीय अभ्यास	292 to 297
54	Dr. Ram Ningappa Naik Dr. Kedar Vijay Marulkar Dr. Anil Govind Suryawanshi	An Economic Analysis of Brick-Making Workers in Kolhapur City	298 to 303
55	Miss. Sudha Prakash Kamble	Artificial Intelligence And E- Commerce	304 to 306
56	Dr. Sandhya Jaysing Mane	The Role of AI in Political Science	307 to 311
57	Mr. Sanket Dattatray Gandhi	Impact of Artificial Intelligence on Share Market Analysis in India	312 to 314
58	Dr. Sabiha Asif Faras	Language Of Advertisement in The Age of Artificial Intelligence: A Paradigm Shift	315 to 318
59	Miss. Mrunmayee Milind Bendke	Impact Of Artificial Intelligence and Social Media on E-Commerce	319 to 321
60	Dr. Dhanashree Sham Deshpande	The Evolution of Artificial Intelligence in Education: Implications for Next Generation Learning	322 to 324
61	Dr. Namdeo Shamrao Adnaik	The Impact of Artificial Intelligence on The Global Economy: Opportunities, Challenges, And Future Prospects	325 to 330
62	Dr. Sarjerao Sadashiv Chile	Artificial Intelligence in Recruiting in Cooperative Banks: The Analysis of The Effort and Time-Saving	331 to 337
63	Miss. Patil Puja Sunil	A Study of Modern Agricultural Technologies in Enhancing Agricultural Productivity in Pandharpur Tehsil	338 to 345

Scanned with OKEN Scanner

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

Original Article

कृत्रिम बुद्धीमत्तेचा सामाजिक संस्थांवर पडलेला प्रभाव: एक समाजशास्त्रीय अभ्यास

प्रा. ए. टी. गावडे

सहाय्यक प्राध्यापक

चंद्राबाई शांताप्पा शेंडुरे कॉलेज हुपरी

Manuscript ID: IJAAR-130353
ISSN: 2347-7075
Impact Factor – 8.141

Volume - 13
Issue - 3
January – February 2026
Pp. 292 - 297

Submitted:	15 Jan.2026
Revised:	20 Jan. 2026
Accepted:	30 Jan. 2026
Published:	10 Feb. 2026

Corresponding Author:
प्रा. ए. टी. गावडे

Quick Response Code:

Website: https://ijaar.co.in/

DOI: 10.5281/zenodo.18538426

DOI Link:
https://doi.org/10.5281/zenodo.18538426

Creative Commons

सारांश:

सद्य संशोधनामध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्ता (*Artificial Intelligence – AI*) या आधुनिक तांत्रिक क्रांतीचा समाजातील विविध सामाजिक संस्थांवर होणारा प्रभाव समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून अभ्यास करण्यात आला आहे. कुटुंब, शिक्षण, आर्थिक, राज्य व धर्म या प्रमुख सामाजिक संस्थांच्या रचना, भूमिका, कार्यपद्धती व मूल्यांमध्ये *AI* मुळे घडून येणारे परिवर्तन समजून घेणे हे या अभ्यासाचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. प्रस्तुत संशोधन दुय्यम माहिती संकलन पद्धतीवर आधारित असून समाजशास्त्रीय ग्रंथ, संशोधन लेख, अहवाल व डिजिटल स्रोतांचा वापर करण्यात आला आहे. कार्यात्मकतावादी, संघर्ष सिद्धांत व प्रतीकात्मक परस्परसंवादवादी या सैद्धांतिक चौकटींच्या आधारे *AI* चा सामाजिक प्रभाव विश्लेषित करण्यात आला आहे. अभ्यासातून असे आढळून येते की *AI* मुळे सामाजिक संस्थांची कार्यक्षमता, सुलभता व वेग वाढत असला तरी त्याचबरोबर सामाजिक विषमता, डिजिटल दरी, मानवी संबंधांतील बदल, गोपनीयता व नैतिकतेसंबंधी प्रश्नही निर्माण होत आहेत. कुटुंबातील नातेसंबंध, शिक्षणातील असमानता, रोजगारातील बदल, राज्याच्या निगराणीशक्तीतील वाढ आणि धर्मांच्या डिजिटल रूपांतरणातून सामाजिक जीवनाचे नवे स्वरूप स्पष्ट होते. निष्कर्षतः, कृत्रिम बुद्धिमत्ता ही एक प्रभावी सामाजिक शक्ती असून तिच्या मानवकेंद्रित, समतोल, नैतिक व मूल्याधारित वापरातून सामाजिक संस्था अधिक सक्षम, समावेशक व समाजोपयोगी बनवता येऊ शकतात.

मूळ शब्द: कृत्रिम बुद्धिमत्ता, सामाजिक संस्था, समाजशास्त्र, सामाजिक बदल, सत्ता व विषमता

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)
This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-NC-SA 4.0), which permits others to remix, adopt, and build upon the work non-commercially, provided that appropriate credit is given and that any new creations are licensed under identical terms.

How to cite this article:
प्रा. ए. टी. गावडे. (2026). कृत्रिम बुद्धीमत्तेचा सामाजिक संस्थांवर पडलेला प्रभाव: एक समाजशास्त्रीय अभ्यास. *International Journal of Advance and Applied Research*, 13(3), 292–297. https://doi.org/10.5281/zenodo.18538426

प्रस्तावना:

समाजशास्त्रानुसार सामाजिक संस्था या समाजाच्या मूलभूत गरजा पूर्ण करणाऱ्या स्थिर, संघटित व नियमबद्ध रचना असून त्या समाजाच्या सातत्य, नियंत्रण व स्थैर्यासाठी अत्यंत महत्त्वाच्या असतात. कुटुंब, शिक्षण, आर्थिक व्यवस्था, राज्य आणि धर्म या प्रमुख सामाजिक संस्था मानवी जीवनाच्या विविध पैलूंना आकार देतात. इतिहासाकडे पाहिले असता औद्योगिक क्रांती, वैज्ञानिक प्रगती व माहिती-तंत्रज्ञानाच्या विकासामुळे सामाजिक संस्थांच्या रचना व कार्यपद्धतींमध्ये मूलभूत बदल घडून आलेले दिसून येतात.

Scanned with OKEN Scanner

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

सद्य काळात कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI) ही केवळ यांत्रिक किंवा तांत्रिक नवकल्पना न राहता मानवी विचार, निर्णयक्षमता व शिकण्याच्या प्रक्रियेची नक्कल करणारी एक प्रभावी प्रणाली म्हणून उदयास आली आहे. त्यामुळे तिचा प्रभाव इतर तंत्रज्ञानांच्या तुलनेत अधिक खोल, व्यापक व दीर्घकालीन स्वरूपाचा आहे. AI मुळे मानवी नातेसंबंध, शिक्षण पद्धती, रोजगार व अर्थव्यवस्था, शासनप्रक्रिया तसेच धार्मिक आचरण यांमध्ये लक्षणीय परिवर्तन घडताना दिसून येत आहे.

या पार्श्वभूमीवर समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा अभ्यास करणे अत्यावश्यक ठरते. AI ही केवळ तांत्रिक साधन न राहता एक स्वतंत्र सामाजिक शक्ती (Social Force) बनत असून ती सामाजिक संस्थांच्या रचना, भूमिका, मूल्ये व सत्तासंबंधांवर परिणाम करत आहे. त्यामुळे प्रस्तुत अभ्यासामध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा कुटुंब, शिक्षण, आर्थिक, राज्य व धर्म या सामाजिक संस्थांवर होणारा प्रभाव समजून घेण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. AI मुळे निर्माण होणाऱ्या संधी, आव्हाने, असमानता व नैतिक प्रश्नांचा समतोल विचार करून सामाजिक संस्थांचे बदलते स्वरूप विश्लेषित करणे हा या अभ्यासाचा मुख्य हेतू आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

1. कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा विविध सामाजिक संस्थांवर होणारा प्रभाव अभ्यासणे.
2. कृत्रिम बुद्धीमत्तेमुळे सामाजिक संस्थांच्या रचना व कार्यपद्धतीत होणारा बदल अभ्यासणे.

संशोधन पद्धती:

प्रस्तुत संशोधनासाठी दुय्यम माहिती संकलन पद्धतीचा (Secondary Data Method) अवलंब करण्यात आला आहे. यामध्ये समाजशास्त्रीय ग्रंथ, संशोधन लेख, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय अहवाल, जर्नल्स आणि डिजिटल स्रोतांचा अभ्यास करण्यात आला आहे. संशोधन हे वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक स्वरूपाचे आहे.

सैद्धांतिक चौकट:

1. संघर्ष सिद्धांत: संघर्ष सिद्धांत समाजातील सत्ता, वर्गभेद आणि असमानतेवर भर देतो. कृत्रिम बुद्धीमत्ता तंत्रज्ञानावर नियंत्रण असणारे गट (कॉर्पोरेट्स, राज्यसंस्था) अधिक शक्तिशाली होत आहेत. कामगारांचे विस्थापन, डिजिटल दरी, डेटा व सर्व्हेलन्सद्वारे नियंत्रण. कृत्रिम बुद्धीमत्तेमुळे विद्यमान सामाजिक विषमता अधिक तीव्र होत असून नव्या प्रकारचे डिजिटल वर्चस्व (Digital Domination) निर्माण होत आहे.

2. प्रतीकात्मक परस्परसंवादवाद: हा दृष्टिकोन दैनंदिन संवाद, प्रतीक आणि अर्थनिर्मितीवर लक्ष केंद्रित करतो. कृत्रिम बुद्धीमत्तेमुळे मानवी संवादात मूलभूत बदल होत आहेत. माणूस - मशीन संवाद, सोशल मीडिया अल्गोरिदम्सद्वारे ओळख निर्मिती, भावनांचे डिजिटलीकरण. यामुळे सामाजिक ओळख, आत्मप्रतिमा आणि मानवी नातेसंबंध नव्याने घडत आहेत.

कृत्रिम बुद्धीमत्तेचा सामाजिक संस्थांवर पडलेल्या प्रभावाचा तसेच त्यांच्या रचना व कार्यपद्धतीत होणाऱ्या बदलाचा थोडक्यात आढावा पुढीलप्रमाणे घेतला आहे.

I) **कृत्रिम बुद्धीमत्ता आणि कुटुंब संस्था:** कुटुंब ही समाजाची मूलभूत सामाजिक संस्था आहे. औद्योगिकीकरण, शहरीकरणानंतर आता **कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI)** मुळे

कुटुंब रचना, नातेसंबंध, भूमिका व मूल्यांमध्ये मोठे बदल घडताना दिसत आहेत. AI - आधारित तंत्रज्ञान (स्मार्टफोन, सोशल मीडिया, डिजिटल सहाय्यक, ऑनलाइन काम) कुटुंब जीवनावर थेट व अप्रत्यक्ष प्रभाव टाकत आहे.

- प्रत्यक्ष संवादापेक्षा **डिजिटल संवाद वाढला.** पालक-मुलांमधील भावनिक संवाद कमी होण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे. एकत्र असूनही "डिजिटल एकाकीपणा" वाढतो आहे.
- संयुक्त कुटुंबाऐवजी **केंद्रित (Nuclear) कुटुंबांना प्राधान्य दिले जात आहे.** Work from Home मुळे घर आणि कार्यस्थळातील सीमारेषा बदलत आहे. स्थलांतर कमी, पण **आभासी उपस्थिती वाढत आहे.**
- AI व तंत्रज्ञानामुळे महिलांचे **आर्थिक स्वावलंबन वाढत आहे.** पारंपरिक पुरुष-स्त्री भूमिका बदलत आहेत. घरगुती निर्णयांमध्ये तांत्रिक ज्ञान असलेल्यांचे वर्चस्व वाढत आहे.
- AI - आधारित शिक्षण, YouTube, Apps यांचा प्रभाव वाढला आहे. कुटुंबापेक्षा **डिजिटल माध्यमे समाजीकरणाची साधने** बनत आहेत. मूल्यसंस्कारांवर सकारात्मक व नकारात्मक दोन्ही परिणाम दिसत आहेत.
- AI - आधारित आरोग्य सेवा, स्मार्ट डिव्हाइस यामुळे सोय होत आहे पण मानवी सहवास कमी झाल्याने **एकटेपणा वाढण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे.**

AI मुळे कुटुंब संस्था पूर्णपणे नष्ट न होता **परिवर्तित** होत आहे. समाजशास्त्रीय दृष्टीने पाहता, AI हा बदलाचा घटक असून त्याचा **संतुलित व मूल्याधारित** वापर केल्यास कुटुंब संस्था अधिक सक्षम होऊ शकते.

II) कृत्रिम बुद्धीमत्ता आणि शिक्षण संस्था:

शिक्षण संस्था ही समाजीकरणाची व ज्ञाननिर्मितीची महत्त्वाची सामाजिक संस्था आहे. माहिती-तंत्रज्ञानाच्या क्रांतीनंतर आता **कृत्रिम बुद्धिमत्ता** (Artificial **Intelligence – AI)** मुळे शिक्षण पद्धती, शिक्षक-विद्यार्थी नाते, अभ्यासक्रम आणि शिक्षणाची रचना यामध्ये मूलभूत बदल घडत आहेत. डिजिटल साधनांच्या असमान उपलब्धतेमुळे शिक्षणातील सामाजिक विषमता अधिक वाढत आहे.

- पारंपरिक वर्गशिक्षणापासून **ऑनलाइन, ब्लेंडेड** व **स्मार्ट लर्निंग** कडे वाटचाल होत आहे. वैयक्तिक गरजेनुसार शिक्षण (Personalized Learning) बनत चालले आहे. AI - आधारित मूल्यमापन व परीक्षा पद्धती बदलत आहे.
- शिक्षक ज्ञान देणाऱ्याऐवजी **मार्गदर्शक** व **समन्वयक** बनत आहेत. विद्यार्थ्यांचा शिक्षकांवरील अवलंबन कमी होत आहे. प्रत्यक्ष संवादात घट होण्याची शक्यता निर्माण होत आहे.
- डिजिटल साधनांपर्यंत पोहोचलेल्या व पोहोचले नसलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये मोठी **डिजिटल दरी (Digital Divide) निर्माण होत आहे.** ग्रामीण - शहरी व गरीब – श्रीमंत विद्यार्थ्यांमधील फरक वाढण्याची शक्यता आहे.
- शाळा - महाविद्यालयांचे समाजीकरणाचे कार्य काही अंशी डिजिटल माध्यमांकडे सरकले आहे. नैतिक

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

मूल्ये, सहकार्य, शिस्त यांवर परिणाम होताना दिसून येत आहे. स्पर्धात्मकता व व्यक्तिवाद वाढतो आहे.

- कौशल्याधारित व तांत्रिक शिक्षणाला प्राधान्य दिले जाते. पारंपरिक अभ्यासक्रमांवर (कला, समाजशास्त्र) दबाव वाढत आहे. AI - सुसंगत अभ्यासक्रमांची गरज बनत चाललेली आहे.
- उपस्थिती, मूल्यमापन, प्रवेश प्रक्रिया AI-आधारित होत आहे. निरीक्षण व डेटा नियंत्रण वाढले आहे. गोपनीयतेचे प्रश्न निर्माण होतो आहे.

AI मुळे शिक्षण संस्था नष्ट होत नसून रूपांतरित होत आहे. समाजशास्त्रीय दृष्टीने पाहता, AI हा बदलाचा शक्तिशाली घटक असून त्याचा **समतोल, समावेशक** व **मूल्याधारित वापर** केल्यास शिक्षण संस्था अधिक प्रभावी व समाजोपयोगी ठरू शकते.

III) कृत्रिम बुद्धीमत्ता आणि आर्थिक संस्था:

आर्थिक संस्था (Economic Institution) ही उत्पादन, वितरण, उपभोग व रोजगाराशी संबंधित समाजाची महत्त्वाची सामाजिक संस्था आहे. औद्योगिक क्रांतीनंतर आता **कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence –AI)** मुळे आर्थिक रचना, कामाचे स्वरूप, श्रमसंबंध व विषमता यामध्ये मूलभूत बदल घडत आहेत.

- पारंपरिक नोकऱ्यांऐवजी **ऑटोमेशन व AI - आधारित कामे होत आहेत.** अकुशल कामगारांवर बेरोजगारीचा धोका तयार झाला आहे. नव्या कौशल्याधारित नोकऱ्यांची निर्मिती होत आहे.
- Work from Home, Gig Economy, Plat form Work वाढले आहे. कामगार – मालक संबंधांमध्ये बदल होत आहेत. कामाच्या वेळेवर तांत्रिक नियंत्रण वाढले आहे.
- तांत्रिक कौशल्य असलेले व नसलेले यांच्यात **आर्थिक दरी वाढते आहे.** भांडवलदार व तंत्रज्ञान कंपन्यांचे वर्चस्व वाढत आहे. सामाजिक स्तरांमध्ये असमानता निर्माण होत आहे.
- उत्पादन प्रक्रियेत वेग, अचूकता व कार्यक्षमता तयार होत आहे. ग्राहकांच्या वर्तनाचे AI - आधारित विश्लेषण करणे सहज शक्य झाले आहे. उपभोगवाद व बाजारकेंद्रित संस्कृतीला चालना मिळत आहे.
- महिलांसाठी घरून कामाच्या संधी निर्माण होत आहेत. स्वयंरोजगार व डिजिटल उद्योजकतेला प्रोत्साहन मिळत आहे. असुरक्षित रोजगाराची शक्यता निर्माण होत आहे.
- AI-आधारित बँकिंग, कर्जव्यवस्था, करप्रणाली निर्माण झाली आहे. डेटा व गोपनीयतेचे प्रश्न तयार होत आहे. आर्थिक निर्णयांवर मानवी हस्तक्षेप कमी होतो आहे.

AI मुळे आर्थिक संस्था पूर्णपणे नष्ट न होता **परिवर्तित** होत आहे. समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून पाहता, AI हा आर्थिक बदलाचा शक्तिशाली घटक असून त्याचा **समावेशक, नैतिक व मानवकेंद्रित वापर** केल्यास सामाजिक न्याय व आर्थिक विकास साधता येऊ शकतो.

IV) कृत्रिम बुद्धीमत्ता आणि राज्य संस्था:

राज्य संस्था (State Institution) ही समाजातील सत्ता, प्रशासन, कायदा-सुव्यवस्था व लोककल्याण यांची जबाबदारी पार पाडणारी प्रमुख सामाजिक संस्था आहे. आधुनिक काळात **कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI)** मुळे शासनप्रक्रिया, प्रशासन, लोकशाही, नागरिक–राज्य संबंध यामध्ये लक्षणीय बदल होत आहेत.

Scanned with OKEN Scanner

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

- ई-गव्हर्नन्स, डिजिटल सेवा, स्मार्ट प्रशासन बनत आहे. निर्णयप्रक्रिया जलद व कार्यक्षम होत आहे. मानवी हस्तक्षेप कमी, तांत्रिक नियंत्रण वाढले आहे.
- ऑनलाईन सेवा, डिजिटल ओळख (डेटा आधारित नागरिकत्व) बनत आहे. नागरिकांचा थेट संपर्क शासनाशी कमी येतो आहे पण डिजिटल साक्षरतेअभावी काही घटक वंचित राहत आहेत.
- निवडणूक व्यवस्थापन, मतदार विश्लेषणात AI वापर वाढत आहे. जनमत निर्मितीत सोशल मीडिया व अल्गोरिदमचा प्रभाव वाढत आहे. लोकशाहीवर नियंत्रण व दिशाभूल होण्याचा धोका निर्माण होत आहे.
- CCTV, फेस रिकग्निशन, प्रेडिक्टिव पोलिसिंग वाढत आहे. गुन्हेगारी नियंत्रणास मदत होत आहे पण गोपनीयता व मानवी हक्कांचे प्रश्न निर्माण होत आहेत.
- राज्याची निरीक्षणशक्ती (Surveillance Power) वाढते आहे. डेटा हा नव्या सत्तेचा स्रोत बनत आहे. मिशेल फुकोच्या "निगराणी समाज" संकल्पनेशी संबंधित आहे.
- तांत्रिक साधनांपर्यंत पोहोच असलेल्यांना अधिक लाभ होतो. गरीब, ग्रामीण, वंचित घटक मागे पडण्याची शक्यता निर्माण होते. डिजिटल दरी (Digital Divide) वाढते.

AI मुळे राज्य संस्था अधिक शक्तिशाली, कार्यक्षम व तांत्रिक होत आहे; मात्र समाजशास्त्रीय दृष्टीने पाहता, **नैतिकता, लोकशाही, मानवी हक्क व सामाजिक न्याय** यांचे संरक्षण करणे अत्यंत गरजेचे आहे. AI चा **मानवकेंद्रित व जबाबदार वापर** केल्यास राज्य संस्था अधिक लोकाभिमुख बनू शकते.

V) कृत्रिम बुद्धीमत्ता आणि धर्म संस्था:

धर्म संस्था (Religious Institution) ही समाजातील श्रद्धा, मूल्ये, आचार, नैतिकता व सामाजिक एकोपा निर्माण करणारी महत्त्वाची सामाजिक संस्था आहे. आधुनिक काळात **कृत्रिम बुद्धिमत्ता (Artificial Intelligence – AI)** मुळे धार्मिक आचरण, धार्मिक नेतृत्व, श्रद्धेची अभिव्यक्ती व धर्माचा सामाजिक प्रभाव यामध्ये लक्षणीय बदल होत आहेत.

- ऑनलाईन पूजा, प्रवचन, दर्शन, धार्मिक ॲप्स यांचे प्रमाण वाढत आहे. भौतिक उपस्थितीऐवजी **डिजिटल श्रद्धा बनत चालली आहे.** धार्मिक विधींचे सुलभीकरण होत आहे.
- धर्मगुरूंपेक्षा डिजिटल माध्यमांचे महत्त्व वाढले आहे. AI - आधारित प्रवचन, प्रश्नोत्तर प्रणाली वाढत आहे. पारंपरिक धार्मिक सत्तेला आव्हान निर्माण होत आहे.
- AI मुळे वैज्ञानिक दृष्टिकोनाला चालना मिळत आहे. काही अंधश्रद्धांवर प्रश्नचिन्ह निर्माण होत आहे पण डिजिटल माध्यमांतून चुकीची माहितीही पसरू शकते.
- धार्मिक समाजीकरणात कुटुंब व मंदिराऐवजी डिजिटल प्लॅटफॉर्म वाढत आहे. तरुण पिढीचा धर्माशी असलेला संबंध बदलतो आहे. धार्मिक ओळख आभासी स्वरूपात व्यक्त होत आहे.
- विविध धर्मांतील संवाद सुलभ होतो आहे. आंतरधार्मिक समज वाढण्याची शक्यता निर्माण होत आहे पण अफवा, द्वेषमूलक मजकूर पसरवण्याचा धोका निर्माण होतो.
- धर्माचे डिजिटल व्यापारीकरण (ऑनलाईन दान, सेवा) होत आहे. श्रद्धा व बाजार यांचे नवे नाते निर्माण होते आहे. धर्म एक उपभोग्य घटक बनण्याची शक्यता आहे.

Scanned with OKEN Scanner

International Journal of Advance and Applied Research
Peer Reviewed | International Open Access Journal
ISSN: 2347-7075 | Impact Factor – 8.141 | Website: https://ijaar.co.in/
Volume-13, Issue-3 | January – February 2026

AI मुळे धर्म संस्था नष्ट न होता **परिवर्तित** होत आहे. समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून पाहता, धर्माचा **मानवी, नैतिक व सामाजिक आधार** टिकवण्यासाठी AI चा वापर मर्यादित, संवेदनशील व मूल्याधारित असणे आवश्यक आहे. अन्यथा धर्म केवळ तांत्रिक व बाजारकेंद्रित बनण्याचा धोका आहे.

निष्कर्ष:

वरील अभ्यासातून असे स्पष्ट होते की कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) ही केवळ तांत्रिक नवकल्पना नसून समाजातील विविध सामाजिक संस्थांवर सखोल, व्यापक आणि दीर्घकालीन परिणाम करणारी एक प्रभावी सामाजिक शक्ती आहे. कुटुंब, शिक्षण, आर्थिक, राज्य व धर्म या सर्व संस्थांमध्ये AI मुळे रचना, भूमिका, कार्यपद्धती आणि मूल्यांमध्ये लक्षणीय परिवर्तन घडून येत आहे. एका बाजूला AI मुळे कार्यक्षमता, सुलभता, वेग, समावेशन आणि नव्या संधी निर्माण होत आहेत; तर दुसऱ्या बाजूला सामाजिक विषमता, डिजिटल दरी, मानवी संबंधांचा ऱ्हास, गोपनीयतेचे प्रश्न आणि नैतिक आव्हानेही समोर येत आहेत. कार्यात्मकतावादी दृष्टिकोनातून AI समाजाच्या कार्यक्षमतेत भर घालत असली तरी संघर्ष सिद्धांतानुसार ती सत्ताकेंद्रे व असमानता अधिक तीव्र करू शकते, तर प्रतीकात्मक आंतरसंवादवादानुसार मानवी संवाद, ओळख व अर्थनिर्मितीच्या प्रक्रिया बदलत आहेत. त्यामुळे समाजशास्त्रीय दृष्टीने पाहता, AI मुळे सामाजिक संस्था नष्ट न होता परिवर्तित होत आहेत. या परिवर्तनाचा दिशादर्शक मानवकेंद्रित, संवेदनशील, समावेशक, नैतिक व मूल्याधारित वापर असणे अत्यावश्यक आहे. योग्य धोरणे, सामाजिक जाणीव आणि नैतिक चौकट यांच्या माध्यमातून AI चा वापर केल्यास सामाजिक संस्था अधिक सक्षम, लोकाभिमुख आणि समाजहितकारी बनू शकतात.

संदर्भसूची:

1. Coser A. Lewis 'Masters of Sociological Thought' Rawat Publication Jaipur 1996
2. Kothari C. R.'Research Methodology:Methods & Techniques, Wiely Eastern, NewDelhi,1992
3. Zouhaier Slimi, "The Impact of Artificial Intelligence on Higher Education: An Empirical Study", European Journal of Educational Sciences, 10(1), March 2023, 1857-6036.
4. Lee, H., Kim, C., Park, S. (2018) "Bias in Artificial Intelligence: Causes, Implications, and Mitigation Strategies" AI Ethics Review, 7(1), 45-67.
5. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7605294/
6. https://www.researchgate.net/publication/375445899_THE_IMPACT_OF_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_ON_SOCIETY

Scanned with OKEN Scanner